

מאכלות אסורות בחלוצי צבא

במאמר „איסור והיתר בצבא מלחמה“ של הרב כ. פ. טכורש שליט”א בגליון א’ של „התורה והמדינה“ האריך לחשוף מקור לדברי הרמב”ם (מלכים פ”ח ה”א) שכתב דהא דמותר לחלוצי צבא בזמן מלחמה לאכול דברים אסורים היינו „אם רעב ולא מצא לאכול“ וכל גדולי המפרשים החל מהרמב”ן (ואתחנן ו’ י”א) הקשו על הרמב”ם, דהרי במקור אותה ההלכה (חולין י”ז א’) מבואר, שבשעה שכבשו הותר להם דברים טמאים מהפסוק: „ובתים מלאים כל טוב“ ואין כאן רמז לאיזו הגבלה שהיא. וע”כ אומר הרמב”ן „שלא בשביל פקו”נ ורעבון בלבד הותר בשעת מלחמה, וכל אחד מהמפרשים חותר למצוא מקור לדברי רבנו, שמותר לחלוצי צבא לאכול דברים אסורים רק כשירעבו ואין להם מה לאכול“.

וכתב בפענוח מקורו של הרמב”ם, דהר”מ למד חלוצי צבא מיפת תואר שהזכיר בהלכה זו, וביפ”ת הלא: לא דברה תורה אלא כנגד יצה”ר, ובקושי התירו לו. הנה בחידוש זה כיון לדעת הגר”צ. חיות בהגהותיו לחולין י”ז שם. אבל נבצר ממני להבין ההשואה. ביפ”ת, ביחד עם ההיתר: ולקחת לך לאשה, אנו מוצאים בתורה אליה וקוץ בה, מכל אות ואות בפרשה, לומדים חז”ל רק הגבלות תנאים ואיסורים. ראה קידושין כ”א ב’ יבמות מ”ח, ספרי תצא תוס’ שבת ס”ד א’ (ד”ה מידי תרהור) מזה רואים היחס השלילי של התורה לכל ההיתר הזה, והעונש של מי שמשתמש עם ההיתר הזה ולוקח יפ”ת שיהיה לו ממנה בן סו”מ מכת הסמיכות בפ”תצא (ראה סנהדרין ק”ז ע”ב). וזה היה העונש של דוד, שבנו אבשלום מרד כנגדו שהוא היה בן יפ”ת ע”ש. ואירצון זה של התורה לכל ההיתר של יפ”ת מפורש כמעט בתורה. „והיה אם לא תפצת בה“ ע”ז איתא בספרי וברש”י, הכתוב מבשרך שסופך לשנאתה. ברם, בחלוצי צבא במלחמה איפה יש למצוא רמז בתורה או בחז”ל לצמצם ההיתר הזה?

אמנם, האמת היא שבכל מקום שיש היתר לעבור על איסור כגון לצורך קיום מצוה, לשם פקח”נ, או משום עת לעשות לד’ (ראה ברכות ס”ג א’, גיטין ס”א) או כפי הגדרתם מוטב שתיעקר אות א’ מה”ת ואל יתחלל (או ויתקדש) ש”ש בפרהסיא (יבמות ע”ט א’): פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה (מנחות צ”ט). כל היתרים אלו באו לעולם כהוראת שעה, וגם אז כרוכים עם גדרים והגבלות, ומצווים אנו להשתמש בהם רק עד כמה שיש הכרח בדבר וגם אז לצמצם כפי שאפשר בהאיסור שחתורה התירה או חז”ל מטעמים הנ”ל וכל הש”ס מלא מזה. לדוגמא, קי”ל בכה”ת: עשה דוחה לא תעשה, דילפינן מכלאים בציצית (ראה יבמות ד’ א’, מנחות מ’ א’) לפי רש”י (ברכות כ”א) משום דמעיקרא הלאו לא נכתב במקום שיש צורך בקיום העשה, ולפי הרמב”ן (יתרו) משום דעשה היא אחבה ול”ת יראה וגדולה אחבה מיראה (ראה סוטה ל”א א’). וכל המפרשים האריכו בשיטות אלו. ברם, רבים

הם הסייגים, ההגבלות והתנאים בהם מותנה השמוש בקיום העשה ע"י דחיית הלאו: כל היכי דאפשר לקיים שניהם לא אמרינן עשה דוחה ל"ת (שבת קל"ג א' ועוד), בעידנא דמעיקר לאו מקיים עשה (ביצה ח"ב) (וראה בענין בעדנא תוס' ריש חגיגה תוס' פסחים נ"ט א' ד"ה את עשה דף פ"ח א' ד"ה לישא ועוד); אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש (זבחים צ"ו ב'). עשה דוחה גרידא, ולא לא תעשה ועשה או ל"ת שיש בה כרת. (ראה הסוגיא בריש יבמות שבת כ"ד תוס' זבחים ל"ג ב' ועוד). לר"ע אין עשה דוחה גם תרי לאוין (ראה נזיר מ"ח ב' ותוס' שם ד"ה ולאחותו). עשה הבא ע"י פשיעה אינו דוחה ל"ת (תוס' עירובין ק' א' ד"ה מתן ד'), ועוד כאלה. ואפילו כשמקיים העשה בשלמות ע"י עבירת הלאו, אלא שיש חשש שפעם אחרת יעבור על הל"ת בלי קיום העשה ג"כ אין העשה דוחה הל"ת, כמו יבום בכ"ג משום: גזירה ביאה ראשונה אטו ביאה שניה (יבמות כ' ב') וגם לא מתירין לקיים מצות אכילת מצה מתבואה חדשה מטעם עדל"ת (אף שא"ל מצה אחרת) דגזירה כזית ראשון אטו כזית שני (תוס' קידושין ל"ח מירושלמי). ובדבר חולה שמותר למענו לחלל את השבת, מצווים אנו כמוכן לצמצם ולשנות את האיסור עד כמה שאפשר, ראה שבת (קכ"ח ב') מילדין את האשה ואם היתה צריכה שמו, חברתה מביאה לה ביד ופרש"י, ולא בכלי, דכמה דאפשר משנינן, וזה אפילו בחולה שיש בו סכנה, ראה לקמן (שבת שם שאע"ג דאחר מילה, חולה שיב"ס הוא? מ"מ כמה דאפשר לשנוי משנינן (וראה ב"י אר"ח שכ"ח) וכן במנחות (ס"ד א') חולה שאמדהו לשתי גרוגרות ויש ב' גרוגרות בשתי עוקצין ושלש בעוקץ א' עי"ש, שעלינו להקטין את האיסור עד לגבול האפשרות, בתנאי שהתולה לא יסבול כמובן וראה שם (ס"ג א') כלל עקרוני: כל היכי דאפשר לא טרחינן (וראה תוס' ביצה ר"פ המביא כ"ט ב').

ולענין פקוח"נ דהתירו כל איסורים, יש לנו סוגיא שלמה (בפ' יוה"כ) הקל הקל תחלה. ולא רק עלינו לצמצם הגודל והאיכות של האיסור כמו טבל ותרומה וטבל ונבילה מאכילין אותו הקל, אלא גם מה שכבר מתירים לו, לא מותר לו לאכול אלא הכמות הדרושה להתיותו. וראה שם (פ"ב א) עוברת שהריחה (וחיי האם והעובר בסכנה רש"י) מאכילין אותה עד שתשוב נפשה. הרי לנו הגבלת מפורשת, — לא כמה שרוצה אלא „עד שתשוב נפשה“ ולא יותר. וכן שם מי שאחזו בולמוס (חולי מחמת רעבון והוא מסוכן ראה רש"י) מאכילין אותו אפילו דברים טמאים „עד שיאורו עיניו“. שוב מצאתי כן מפורש בחדושי הרשב"א (קידושין כ"א ב') שכתב: במי שאחזו בולמוס מאכילין אותו עד שיאורו עיניו ומשם ואילך באיסורא קאי. וכן ההולך במדבר ושכח אימתי שבת דכל יום ויום עושה לו „כדי פרנסתו“ (ראה שבת ס"ט ב'). ובמשנה רפ"ב דשבועות נטמא בעזרה בא לו בארוכה חייב, בקצרה פטור וסוף עירובין (ק"ג) בדבר אי שהוי טומאה יותר חמור או אפוי טומאה. יע"ש.

יותר מזה, אפילו כשעושה בהיתר גמור, אלא אסרינן לו לעשות בפומבי, מטעם מראית עין אלא שיעשה בצנעא, גם אז כשעשה בחדרו בהיתר יצטמצם. ראה תענית (י' ב') ההולך ממקום שאין מתענים למקום שמתענים הרי זה מתענה עמהם. שכח ואכל אל יתראה בפני הצבור ואל ינהג עידונין לנפשו, ופרש"י: שלא יאמר הואיל ואכלתי כ"ש, אוכל הרבה, ולפי דעת המרדכי שם

בשם הראבי"ה, הפרוש הוא בגמרא שמותר לו לאכול שלא בפני הצבור, אלא שלא יאכל יותר מן ההכרח (וראה מג"א תקע"ד ד').

כמו כן מצינו הגבלה בזמן (דמאי פ"ד מ"א) הלוקח פירות מע"ה ושכת לעשרן דמאי, בשבת שואלין ואוכל על פיו, חשכה במוצ"ש לא יאכל עד שיעשר (וראה ירושלמי ח"א מפני כבוד שבת וח"א אימת שבת על הע"ה והוא אומר אמת, וראה תוס' כתובות נ"ה ב' שהקשו על רש"י שהביא הטעם משום כבוד שבת ובתוס' מנחות ל"ב: כתבו: ופירש בקונט' בשבת הקילו מפני כבוד שבת, וטעם זה והא בירושלמי (מס' דמאי). ובמשנה חגיגה (כ"ו א') הפותח את חביתו ברגל (שאז ע"ה נחשבים כחברים ולא מטמאים מה שנוגעים ביד) לדעת חכמים (וכן פסק הרמב"ם בה' מטמאי משכב ומושב פי"א ה"י) לא יגמור, וכמשנה שם: משעבר הרגל מעבירים על טהרת עורה. ואל תקשה מזה על מ"ש הפמ"ג (י"ד סי' צ"ד מש"ז סק"ט) וז"ל: כל היכי דמתירין לצורך ע"ש אי נשאר לחול לא מסתבר לאסור אח"כ דהואיל ואשתרי אשתרי, דמהמדובר הוא בענין שאסור מתוך חומרא ע"כ בע"ש כיון שהקילו ואוקמוה אדינא לצורך שבת הותר גם מהנשאר לימות החול. וראה רמ"א (י"ד סי' רי"ח ס"ב) מהרשב"ץ בקהל שעשה תקנה, שאסור למכור אף מה שהיה להם לפני התקנה וראה שם ארוכות בש"ך וטר"ז מהרא"ש חולין י"ז בסוגיא שלנו, וראה נובי"ת (חיר"ר סי' ל"ד) שהאריך בהלכה זו, ופלא שלא מביא את הש"ע והטר"ז והש"ך ביר"ד הנ"ל. מכל הנ"ל מבואר שאין לך איסור שיותר לחלוטין בלי כל הגבלה, ושיהא נתון כולו לרצונו ותאותו של אדם.

במיוחד קשה להגיד שאיסור כנו"ט ודברים טמאים, שהתורה מצוה לנחון להתירים בתור הוראת שעה לצבא בזמן המלחמה, שיהיו מותרים בלי כל הגבלות ולאכלם אפילו בזמן שהצבא לא רעב. ידועה היא ההלכה שהמוכר בשר לחברו ואכלו הקונה, ואח"כ נודע שהיה טרפה, על המוכר להחזיר לו הכסף (בכורות ל"ז א') וכהגדרתו הקולעת של הסמ"ע (ח"מ סי' רל"ד וע' נתיבות שם) דאין אכילת איסור נחשבת לו הנאה, אדרבה צער הוא לו. ועי' רשב"א ורא"ש פרק יוה"כ הטעם דשוחטין לחולה בשבת ועוברים על איסור סקילה ולא נותנים לו נבילה דהחולה יקוץ בנבילה וימנע מלאכול ויסתכן. ולאלוהו בשעת מחסור, בקושי הותר לו עפ"י הדבור לאכול משחיטת טבחים דאחאב (ראה חולין ה' א' ותוס' שם) ואכילת איסור חמור יותר מכל שאר איסורי תורה וגנאי יותר (ראה תוס' חולין ה' ב' ד"ה צדיקים; שבת י"ב ד"ה ר"ג, גיטין ז' א' ד"ה השתא ועוד) כן מספרים חז"ל על משה רבנו שלא רצה לינק מנכרית ראה סוטה (י"ב א') פה קדש שעתיד לדבר עם השכינה ינק דבר טמא? ורמ"א (י"ד סי' פי"א ס"ז) דחלב עכו"ם מטמא הלב ומוליד טבע רע. ועד כמה חלב של מניקת עכו"ם משפיע לרעה ולהיפך חלב טהור של בת ישראל משפיע לטובה ראה תוס' (ע"ז י' ב') חלב מטהר חלב מטמא דאנטינונוס בשביל שיינק מאמו של רבי (ראה שם המעשה) היה למלך חסיד ולבסוף התגייר.

ברור איפוא שהאיסור של דבר טמא במלחמה לא עדיף משל איסור שהתורה התירה לצורך שעה והוא נתון לצמצום והגבלות וכדברי רבינו הרמב"ם דוקא כשירעב.

אכן ידוע שבמלחמה דרוש מכל איש צבא רכז של החושים והלוחות למען המערכה שבה תלוי קיום האומה כולה, וכל הבעת אי-רצון וסבל של חייל, מסכן את כל מערכת המלחמה. ע"כ אמרה התורה שהירא ורך הלבב יחזור לביתו, "שלא ימס את לבב אחיו כלבבו" שלא ישפיע באופן שלילי על חבריו, וראה רמב"ם (סוף פ"ז במלכים): "כל דמי ישראל תלוין בצוארו". וע"כ התירו כמה דברים במלחמה (ראה עירובין י"ז שבת י"ט א', עירובין מ"ה ועוד) במיוחד מה שנוגע להאוכל והתזונה של הצבא בזמן הקרבות. כי במלחמה הנצחון תלוי בכשרם המלחמתי וחיוזוק גופם של החיילים, ובשורה הראשונה כאן משפיע האוכל וחז"ל במק"א אמרו: דוך בככי ותשכח בנגרי (שבת קנ"ב א') ופרש"י: אכול הרבה ותמצא האכילה בפסיעותיך שיחזק כוחך. ועוד אמרו: ניגרי דחמרא שערא (שבת ז"א ב) פסיעותיו של החמור לפי שעורים שאוכל (רש"י), ומכש"כ איש חיל במלחמה, תלוי הרבה בחיוזוק גופו ושלא ירעב. כדי שלא יהיה ח"ו בבחינת "והיה כי ירעב והתקצף במלכו". ולא בחנם התבטא יהונתן העדין קשות על שאול אביו, בזמן ששאל אסר על צבאו לאכול לחם בזמן פעולה צבאית: ויאמר יהונתן עכר אבי את הארץ, ראו נא כי ארו עיני כי טעמתי מעט דבש. אף כי לא אכל העם, לא רבתה מכה בפלשתים? (שמואל א' י"ב ל'). ע"כ למרות הבחילה למאכלות אסורות התירה התורה במלחמה להצבא, כשאין אוכל כשר מצוי בשדה הקרב, שיאכל אפי' בלי סכנת נפשות (ראה כ"מ על הרמב"ם שם) כדי שיחזיק מעמד וינחיל מפלה להאויב. דלמלחמה זקוקים להחיילים יהיו גבורים, ראה מכילתא ורש"י סוף בשלח עה"פ בחר לך אנשים, ועל גבורת לגיונו של דוד ואדוניה, וראה סנהדרין (כ"א א') ע"ז (מ"ד א'). ע"כ הוה כמו פקוח"נ, וכאן פקוח"נ של כל האומה, ומותר גם דברים אסורים. וזה כמובן רק בהכרח כדברי הרמב"ם כשירעב דאין לו מה לאכול.

אמנם מה שהתורה או חז"ל באמת לא רמזו בחלוצי צבא על הגבלה, שהיה חשש דהצנזורים יחמירו ע"ע אפילו כשירעבו, מלאכול מאכלות אסורות במלחמה, ואתיין כמו ר"ע בבית אסורין בלי נט"י, שסכן את נפשו (עירובין כ"א ב) והשוה (כתובות ג' ב) האי סכנה אונס הוא? משום דאיכא צנועות דמסרן נפשיהו לקטלא ואתיין לידי סכנה. וראה תוס' ע"ז (כ"ז ב) ד"ה יכול בשם הירושלמי רבי אבא היה אצל נכרי א"ל אכול נבלה ואי לא קטלינא לך א"ל איבעית למקטליה קטול ומחמיר היה ע"כ. שמענו מזה דבנ"י מסרו נפשם אף שלא נצטוו על כך — שלא להתגאל במאכלות אסורות. בכל אופן רק יחיד יכול להחמיר ע"ע ולמסור את נפשו (הרמב"ם בפ"ד מיסוה"ת, כידוע מתנגד גם לזה) אבל לא צבא במלחמה, שאז לפי הרמב"ם הנ"ל: כל דמי ישראל תלוין בצוארו של כל חיל במלחמה, ע"כ לא הזכירו חז"ל כל הגבלות וצמצום בנוגע למאכלות אסורות בזמן מערכת המלחמה וסמכה עמ"ש במקורות אחרים הגבלות בדברים איסורים כשמתירים לצורך שעה. וגם ע"ז שבנ"י קדושים הם ולא יתגאלו במ"א יותר ממה שיש צורך במלחמה כדי שיחזיקו מעמד נגד האויב בהגינם על עמם ומולדתם ודברי הרמב"ם ברורים. אכן יש מקום להשוואה ליפ"ת, כי ענין יפ"ת הוא המקום היתולי שבתורה עצמה מפורש כמה וכמה הגבלות חכרות עם היתר של: ולקחת לך לאשה, וממנו פנה ויתד לכל המקומות שמתירים איסור לצורך.